

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Zpráva z konference „Written and Historical Constitutions: Past and Present“ v Budapešti

Dne 27. listopadu 2012 se na půdě Ústavu právní vědy Maďarské akademie věd v Budapešti konala konference, kterou vedle této instituce spolupořádal i Ústav státu a práva AV ČR. Jak je již z názvu patrné, hlavním tématem konference byly historické ústavy a jejich role v právních systémech, které jsou postaveny na psané ústavě, a v současném právním myšlení obecně. V této souvislosti je třeba poznamenat, že právě Maďarsko je velmi vhodným místem pro konání takto zaměřené konference, neboť Základní zákon Maďarska z dubna 2011, který vstoupil v účinnost 1. ledna 2012,¹ sám na historické ústavní tradice Maďarska (spolu s pojmem Svaté koruny) odkazuje nejen v poměrně rozsáhlé preambuli (zvané oficiálně „Národní krédo“ či „Národní vyznání“), ale článek R odst. 3 nové ústavy také stanovuje, že její ustanovení mají být interpretována v souladu se svým účelem, s „národním krédem“ a právě s „výdobytky naší historické ústavy“. Samotný Ústav právní vědy, především díky iniciativě obou hlavních organizátorů konference, *Ivána Halásze a Gábora Schweitzera*, uspořádáním této konference pokračuje v mapování ústavněprávních témat spojených s historií a v tomto smyslu navazuje na předchozí konference věnované kontinuitě a diskontinuitě státu a práva ve střední Evropě (r. 2010), symbolům státnosti po r. 1989 (r. 2009) a evropským a národním aspektům občanství (r. 2008).

Po úvodním uvítacím slovu *Vandy Lamm*, ředitelky Ústavu, jež mimo jiné připomněla přátelské vztahy mezi bývalými řediteli obou ústavů, Viktorem Knappem a Imrem Szabó, kteří byli oba právními teoretiky, samotnou konferenci zahájil *Péter Paczolay*, předseda maďarského ústavního soudu. Prof. Paczolay je přitom jedním z prvních, kdo na téma maďarské historické ústavy publikoval několik prací již v devadesátých letech. Nejdříve připomněl normativní rámec pro použití historické ústavy a dále varoval před zjednodušeným a anachronistickým používáním „výdobytků historické ústavy“ především v žurnalistické, ale i politické praxi, když jasně zdůraznil, že žádná práva či rozhodnutí nelze opřít pouze o historickou ústavu, která nemůže nahradit ústavu psanou. Nakonec referoval o tom, jak se tyto maďarské historické ústavní tradice projeví v nedávných rozhodnutích ústavního soudu. *Zoltán Szente* z Univerzity Istvána Széchenyiho v Győru zahájil první sekci příspěvkem o pojmu Svaté koruny v maďarských ústavních dějinách. Podle prof. Szenteho můžeme sice počátky doktríny Svaté koruny najít samozřejmě ve středověku, ale během dějin se role tohoto pojmu (používaného, zjednodušeně řečeno, jako synonymum pro státnost) měnila, až došlo k jejímu „znovuobjevení“ v devadesátých letech devatenáctého století v souvislosti ústavními změnami, které přineslo rakousko-uherské vyrovnání. Zásadní roli pak tato doktrína sehrála pro představu kontinuity maďarské státnosti v období po roce 1918, kdy se právě teze o „království bez krále“, které ztělesňovala Svatá koruna, stala jedním z legitimizačních zdrojů režimu Miklóse Horthyho, jenž zemi vládl jako „zemský správce“ či „regent“ (přestože se o tuto doktrínu opírali i habsburští legitimisté). Prof. Szente však také zdůraznil, že doktrína Svaté koruny nebyla nikdy jednolitá: zatímco panovníci v různých obdobích měli tendenci chápat Svatou korunu jako zprostředkující element mezi nimi a boží milostí (což se mimo jiné projevilo v představě posvátnosti Svaté koruny a jejím těsném sepětí s katolictvím), šlechta naproti tomu v představě oddělení

¹ Pro česky psanou literaturu o tématu maďarského Základního zákona viz např. HALÁSZ, Ivan. Zrod a charakteristika nového základního zákona Maďarska. *Právník*. 2011, roč. 150, č. 8, s. 751–783, anebo HALÁSZ, Ivan. Nový maďarský Základní zákon a zmeny v ústavnóm súdnicťve. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2011, roč. 19, č. 1, s. 53–60. Pro česky psanou literaturu o vztahu maďarského Základního zákona a historické ústavy viz např. SCHWEITZER, Gábor. Historizující prvky v Základnom zákoně Maďarska. In: F. Cvrček – H. Jermanová (ed.) *Quo vadis, střední Evropa? Metamorfózy práva III*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2012, s. 67–73.

panovníka od Svaté koruny viděla omezení jeho moci, které ústilo jak v představu, že Svatá koruna ztělesňuje vzájemný přenos pravomocí mezi šlechtou a králem, tak i v představu práva na odpor (zakotveného poprvé ve slavné Zlaté bule Ondřeje II. z r. 1222). Na závěr prof. Szente zdůraznil, že mnoho v doktríně Svaté koruny je až produktem romantismu 19. století a že je samozřejmě otázkou, jak by se některé prvky doktríny Svaté koruny snášely se současnými koncepty, třeba suverenity lidu či neutralitou státu vůči náboženství.

Společný příspěvek obou hlavních organizátorů konference, *Ivána Halásze* a *Gábora Schweitzera* z pořádající instituce, navázal na vystoupení prof. Szenteho, protože se zabýval pojmem historické ústavy z hlediska práva procesního i hmotného. Autoři se nejdříve věnovali pojmovým rozdílům mezi formálním základním zákonem a materiálními základními zákony (i ve vztahu k minulým a současným tzv. kardinálními zákonům²), přičemž poukazovali na to, že jednotlivé meziválečné vědecké autority se často velmi lišily v tom, co je součástí historické ústavy; dominantní představa však byla často ta, že zatímco psaná ústava byla v maďarské ústavní doktríně spojována s rigiditou, nepsaná ústava byla považována za flexibilní. Určitou zvláštností současného ústavního systému je podle obou autorů to, že na rozdíl od meziválečného období, kdy mělo Maďarsko vícero základních zákonů, má současné Maďarsko jen jeden Základní zákon. Druhá část jejich příspěvku se zabývala postavením historické ústavy v hierarchii současného maďarského ústavního řádu – podle jejich názoru preambule Základního zákona vidí ústavní řád jako polylegální s možnou nadřazeností historické ústavy, zatímco článek R Základního zákona ji vnímá „pouze“ jako interpretační nástroj. Pomocí srovnání s českým ústavním pořádkem, konkrétně poukazem na to, že Základní zákon nemá ustanovení obdobné článku 9 odst. 2 české ústavy, dovodili, že je velmi problematické hledat uvnitř maďarského ústavního řádu právní normy vyšší právní síly. Oproti devadesátým letům, kdy si maďarský ústavní soud vytvořil koncepci „neviditelné ústavy“, byl ústavní soud v posledním desetiletí velmi zdrženlivý a nesnažil se hledat „materiální jádro“ ústavy, o čemž svědčí i jeho judikatura z posledních dvou či tří let. Autoři zakončili tím, že hlavním paradoxem maďarského ústavodárného procesu z roku 2011 je to, že v podstatě vznikla komplexní psaná ústava, avšak její preambule se tváří, že Základní zákon je jen jednou, byť nejdůležitější částí ústavního systému.

První sekci pak zakončily dva příspěvky účastníků z České republiky, které se spíše než historické ústavě věnovaly současnosti a pracovaly s pojmem organické ústavy, byť každý z příspěvků jinak. *Michal Šejvl* ze spolupřítomné instituce nejdříve představil své pojetí organické ústavy jako jakéhosi širšího právního i politického rámce ústavy psané, aby se zaměřil na roli tzv. materiálního jádra ústavy a ústavních zvyklostí v českém právu z pohledu judikatury českého ústavního soudu. V závěru se pak zamyslel (inspirovan britskou ústavností) nad tím, zda by ústavní zvyklosti v českém ústavním právu nebyly „pouze“ druhem obyčejového práva, ale zda by se i některé politické zvyklosti nemohly stát součástí organické ústavy, přičemž jejich nedodržení ze strany politických aktérů by s sebou neslo nutnost přesvědčivého zdůvodnění takovéto odchylky. *Petr Agha* z Ústavu státu a práva se pak zabýval představou organické ústavy z obecnějších právně-filozofických a právně-politických pozic a takovouto organickou ústavou chápal jako produkt otevřeného dialogu, který vyjadřuje myšlenku reciprocity mezi mocí ustavující a ustavovanou.

Tématem druhé sekce konference byly některé historické dokumenty a historické doktríny ústavního práva. *Tamás Nótári* z pořádajícího ústavu nejdříve představil roli ústavních hodnot v římském ústavněprávním myšlení, a to na příkladu Ciceronovy řeči *Pro Sestio*, v níž se Cicero v r. 56 př. n. l. vyjádřil k reformě republiky. Dr. Nótári se zaměřil především na frázi „cum dignitate

² Základní zákona Maďarska předpokládá vydání těchto kardinálních zákonů v mnoha případech a dalo by se hovořit o tom, že plní podobnou funkci jako organické zákony třeba ve francouzském ústavním právu. Podle maďarského Základního zákona se k jejich přijetí vyžaduje kvalifikovaná většina (dvě třetiny všech členů Parlamentu), na rozdíl od „běžných“ zákonů – viz čl. T Základního zákona. V minulosti byly kardinální zákony (*leges cardinales*) postaveny na roveň základních zákonů (*leges fundamentales*) a tvořily tak zákonný „substrát“ historické ústavy – viz SCHWEITZER, Gábor. op. cit. v pozn. 1, s. 71. Funkce kardinálních zákonů se tedy v Základním zákoně oproti historické ústavě změnila.

otium“, v níž porovnal interpretace pojmů „dignitas“ a „otium“ jinými autory, aby nabídl vlastní interpretaci těchto pojmů jakožto vyjádření rovnováhy zájmů jednotlivých složek římského ústavního života v krizové době římské republiky.

Příspěvek *Viléma Knolla* z Právnické fakulty ZČU v Plzni pojednával o České konfederaci z r. 1619 jakožto první psané ústavě v českých zemích. Jeho příspěvek se soustředil především na příčiny vzniku této ústavy během stavovského povstání, na strukturu ústředních orgánů, které sice stály na dominanci českých stavovských orgánů, ale zároveň ctily i stavovské orgány jiných zemí Koruny české, představil roli sboru defensorů jakožto jistého „prapředka“ dnešních orgánů bdících nad dodržováním ústavnosti, pojednal o preferenci evangelického vyznání a zmínil i fakt, že Česká konfederace byla chápána jako otevřený svazek, který počítal s tím, že se k němu mohly připojit i země mimo Korunu českou; dr. Knoll dosti místa věnoval neúspěšnému vyjednávání o připojení s uherskými stavy.

Tématem příspěvku *Karla Schelleho* a *Renaty Veselé* z Právnické fakulty MU v Brně byl český parlamentarismus a boj za české státní právo ve druhé polovině 19. století. Státoprávní program české politické reprezentace byl představen od svých kořenů v národním obrození požadujícím uznání historické kontinuity české státnosti přes boj za české „státní právo“ v roce 1848 požadující kromě obvyklých liberálních svobod i federalizaci habsburského soustátí. Tento program nalezl podle obou autorů své radikální vyjádření během jednání o tzv. kroměřížském návrhu ústavy, zejména v idejích českých federalistů v čele s Palackým. Kroměřížský návrh byl však nakonec spíše kompromisem mezi federalistickými a centralistickými tendencemi a po rozpuštění sněmu v r. 1849 nebyl nikdy přijat. Centralistická březnová ústava r. 1849 a následující tzv. bachovský absolutismus však způsobily, že „boj za státní právo“ se mohl stát tématem až v šedesátých letech 19. století, kdy byl obohacen o v podstatě přirozenoprávní koncept práva každého národa na sebeurčení. Rakousko-uherské vyrovnání a Prosinčová ústava z r. 1867 pak představovala pro české státoprávní požadavky nezdar a „boj za státní právo“ přestal za podmínek dualismu sjednocovat českou politiku – zatímco staročesí postupně slevovali ze svých požadavků až na pozici „realistických“ jazykových požadavků, mladočeský program, který by někdo mohl považovat za „idealističtější“, v posledku také selhal. Autoři pak zakončují tím, že až do vypuknutí první světové války si nikdo z představitelů české politické reprezentace nedovedl představit existenci českého státu mimo habsburskou monarchii, včetně Masaryka či Kramáře.

Jako poslední ve druhé sekci vystoupil *György Képes* z Univerzity Eötvös Loránda v Budapešti, který se ve svém příspěvku soustředil na ve středoevropském prostoru poněkud opomíjené podněty liberálních ústav skandinávských, konkrétně švédské ústavy z r. 1809, norské z r. 1814 a dánské z r. 1849. Z jeho příspěvku nabitého historickými fakty si středoevropský posluchač mohl odnést mnoho zajímavého, třeba poznatek o stavovské struktuře švédského státu od 17. století, který dokázal mobilizovat lidské zdroje (především pro válčení) bez jasného přechodu k absolutismu a v tomto smyslu se tak ocitá v sousedství třeba Anglie či Nizozemí stejné doby, byť se od nich zásadně liší ekonomickou strukturou (stát počítající se zastoupením svobodných sedláků je značně odlišný od rodících se nizozemských a anglických kapitalistických ekonomik), poznatek o tom, že norská ústava z r. 1814 může být považována za nejstarší dosud fungující ústavu v Evropě, která obsahovala i značně propracovaný katalog základních práv (byť ne třeba v rovině svobody svědomí) a na svou dobu byla velmi demokratická, anebo poznatek, že dánská ústava z r. 1849 rozšířila volební právo na patnáct procent obyvatelstva (v porovnání se sedmi procenty v Uhrách a šesti procenty v Británii) a její katalog základních práv zahrnoval i některá práva sociální.

Obecně lze konferenci hodnotit jako přínosné a přes rozmanitost zejména historických příspěvků podnětné spojení mezi idejemi historických ústav a současným ústavním vývojem.

JUDr. Michal Šejvl, Ph.D.

Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni